جیهان لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە...؟؟؟

مەریوان وریا قانیع

(بەشی یەکەم)

هێشتا زووە قسە لە دەرەنجامە جیاوازەکانی ڕووداوی ١١ سێپتێمبەری وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بکەین، زووە بزانین ئەو ئاڵوگۆڕە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییانە چین ئەم ڕووداوە لە ئاستی دوورخایەندا لە جیهاندا دەیانهێنێتەکایەوە. ئەوەی لەم ساتەدا لێی دڵنیایین ئەو ڕاستییەیە کە ١١ سێپتێمبەر دواهەمین دەرگاکانی سەدەی بیستەمی داخستوو و بەشێوەیەکی تراژیدیانە و چاوەڕێنەکراو فرێیداینە ناو سەدەی بیست و یەکەمەوە. زۆربەمان پێشبینی ئەم سەرەتا تراژیدییەمان بۆ سەدەی بسیت و یەکەم نەدەکرد، چاوەڕوانی ئەوە نەبووین لە دەروازەی جەنگێکی تایبەت و بێوێنەوە بچینە ناو سەدەیەکەوە کە داواکاری زۆرمان لێی هەبووە و لێی هەیە.

ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبەر پەردەیان لەسەر جیهانێک هەڵدایەوە کە لە ناوەوەڕا لێوانلێوە لە ناکۆکی کوشندە و ڕقی خوێناوی و بێباکی دەرەوەی هەر ویژدانێکی ئەخلاقی و لێکدیتێنەگیشتن و بەدگومانییەکی پڕ مەترسی و تووندڕەوییەکی لێوانلێو لە تاریکی. جیهانێک ڕۆژ دوای ڕۆژ هێزی پڕ مەترسی و نابەرپرسیار و دژ بە جوانی و دژ بە ژیان بەرهەمدێنێت و ئەم هێزانەش هەموومان، لەم پەڕی زەویەوە بۆ ئەو پەڕی زەوی، بەرە و خەرەند و لێواری کارەساتی گەورە گەورە دەبەن. ١١ سێپتێمبەر پەنجەرەیەکی کردووە کە دەڕوانێتە سەر زۆربەی ناشیرینیەکانی جیهانی ئەمڕۆ، لە ناشیرینییەکانی ئاینەوە بیگرە بۆ ناشیرینییەکانی تەکنیک و لە ناشیرینیەکانی ئابوورییەوە بۆ ناشیرینیەکانی کولتوور و لە ناشیرینیەکانی هەژارییەوە بۆ ناشیرینییەکانی دەوڵەمەندی. لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە ناکرێت بە هەمان لۆژیکی بەر لە ١١ سێپتێمبەرلەسەر جیهان و کێشەکانی ناوی بدوێین.

یەکێک لەو مەسەلە گرنگانەی ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبەر ئاشکرایان کرد ئەو ڕاستییەیە کە ئێمە لە جیهانێکی بچووکدا دەژین، لە جیهانێکدا تێیدا هەمووان دراوسێ و هاوسایە و هاونشینی یەکترین و ئەوەندە بە تەنیشت یەکەوەین هەرکەسێکمان بخوازێت دەتوانێت ژیانی ئەویدیکەمان وێرانکا و زیانی کوشندە بە ئێستا و ئایندەی بگەیەنێت. ١١ سێپتێمبەر نیشانی داین شتێک نەماوە ناوی لێکدابڕان و دوورە دەستی و داخرانبێت، گۆی زەوی وەک گشتێک بۆتە ماڵێکی گەورە، ماڵێک کە دەشێت هەم وێرانیکەین و هەم بیکەینە شوێنی پێکەوەژیانێکی پڕ متمانە، دەشێت پرۆژەی جەهەنەمێکی لێدروستکەین و دەشێت بیکەینە باخێکی ئاسودە. ١١ سێپتێمبەر نیشانیداین چەند ئاسانە جیهان وێرانکەین و ئینسانی سەر بە ئاین و نەتەوە و کولتووری جیاوازەکان لەیەکساتدا پێکەوە لەناوبەین. لە دوو قوللە وێکچووەکەی نیویۆرکدا نزیکەی شەش هەزار کەس کە سەر بە ٣٧ نەتەوەی جیاوازن لە ماوەی کەمتر لە کاتژمێرێکدا ژیانیان لەدەستدا. ئەوانەی کوژران سەر بە ئاین و گروە و نەتەوەی جیاجیا بوون، ١١ سێپتێمبەر نیشانیداین کە چیدی نەتەوە و کولتوور و ئاین و گروهی دوور لەیەک نەماون، نیشانیداین هەمووان نیشتەجێ یەک ماڵ و یەک خانوو و یەک شوێنین، ئەم ماڵەش ماڵێکی شووشەیی تەواو قابیلی تێکشکان و ڕمان و وردوخاشبوونە.

فەیلەسوفی ئەڵمانی و باوکی ڕۆشنگەری، ئیمانۆیل کانت، زیاد لە دوو سەدە لەمەوبەر مرۆڤایەتی لەو ڕاستییە ئاگادار کردەوە کە جیهان بەرەو بچووکبوونەوەیەکی بێوێنە دەڕوات، بەرەو ڕۆژگارێک تێیدا بێقانونیکردن و نایەکسانی و نا عەدالەتی لە بەشێکیدا کاریگەری ڕاستەوخۆ و کوشندەی بۆسەر بەشەکانی دیکەی دەبێت. پێشێلکردنی مافە ئینسانییەکان لە سوچێکیدا دەرەنجامی خراپی بۆ پاراستنی هەمان ئەو مافانە لە سوچێکی دیکەیدا دەبێت، سەربڕینی کولتووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی لە کەرتێکیدا ناشیرنی سیاسی و کولتووریی و

کۆمەڵایەتی لە کەرتەکانی دیکەدا دەخاتەوە. ١١ سێپتێمبەر سەلماندی ئەوەی لە ئەفگانستندا ڕوودەدات شتێک نییە تایبەت بە ئەفگانەکان بەتەنها و بە هیچ مانایەک تەنها لە سنووری ئەو وڵاتەدا نامێنێتەوە. ئەتککردنی ژیان و پێشێلکردنی بەها ئینسانییەکان و گاڵتەکردن بە ئازادی لە کابولدا لێناگەڕێت نیویۆرک بە ئیسراحەت بنوێ، ئەوەی لە کشمیر ڕوودەدات درێژکراوەی لە واشنتۆن دەبێ و ڕووداوەکانی سۆماڵ ناکرێت لە کەمپەکانی ئوسامە بن لادن لە ئەفگانستان دابڕین، یاسا ئابوورییە وەحشییەکانی وال ستریت بەهیچجۆرێک لە خۆپیشاندانە تووڕەکانی ئەندەنوسیا و پاکستان دابڕاونین. ١١ سێپتێمبەر نیشانیداین کە هێڵێکی نادیار کابول و نیۆیۆرک بەیەکەوە گرێدەدات، ناشیرینیەکانی بەشێکی جیهان ڕاستەوخۆ بە بەشەکانی دیکەی جیهانەوە دەبەستێتەوە. ١١ سێپتێمبەر سەلماندی یان ئەوەتە هەمووومان لە ئاسایش و مافپەروەری و ژیانێکی پڕ کەرامەتدا دەژین یان هیچ کەسمان. لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە جیهان لە هەمووکات بچووکترە.

١١ سێپتێمبەر و زنجیرێک پرسیار

ژمارەی ئەو پرسیارانەی لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە کراون و بەبەردەوامیش دەکرێن هێجگار زیاترن لە ژمارەی ئەو وەڵامانەی کە ئامادەن. لە ساتەوەختی دارمانی هەردوو قوله بەرزەکەی مانهاتنەوە پرسیار دەربارەی زۆر شت و زۆر مەسەلەی جیاواز دەکرێت. پرسیار دەربارەی ڕەهەندە جیاجیاکانی جیهانی ئەمڕۆ، دەربارەی سەرچاوەکانی تیرۆر و تیرۆریزم، دەربارەی ئەو کێشە و گرفت و تەنگەژە ئابووری و سیاسی و کولتووری و ئاینی و شارستانییانەی جیهانیی ئەمڕۆیان کردۆتە شوێنی هێرش و پەلاماری لەوجۆرە، پرسیار دەربارەی ئاسایش و هەژاری و نەداری کۆیی بەشێکی گەورەی دانیشتوانی زەوی، پرسیار دەربارەی شووناسی ئاینی و کولتووری و پەیوەندی نێوان ئاین و خوێن و دیموکراسیەت و مەترسی. ١١ سێپتێمبەر ماشێنێکی گەورەی پرسیارکردنی خستەگەڕ. لەم ووتارەدا من هەوڵئەدەم زۆر بە کورتی خوێنەری کورد لە سێ شێوازی تایبەتی پرسیارکردن ئاگادارکەمەوە کە پێموایە لە چەند هەفتەی ڕابووردودا لەزۆر شوێنی دنیادا و لەلایەن زۆر لایەن و هێزی سیاسی و ئاینی و کولتووری جیاجیاوە کراون و تا ئێستاش دووبارە و چەندبارە دەکرێنەوە، هەم پرسیارەکان و هەم ئەو وەڵامانەش کە پێیاندراونەتەوە ڕاستەوخۆ دەمانخەنە بەردەمی ئەو ئاڵۆزییە گەورەیەی کە جیهانی دوای ١١ سێپتێمبەری تێکەوتووە:

١ـ کێن بکەرەکان و چین مۆتیڤەکانی ١١ سێپتێمبەر؟

یەکەمین ڕست لەو پرسیارانەی لەم چەند هەفتەیەی دواییدا کراون پرسیارن دەربارەی شوناسی ئەو هێزانەی لە پشتی ئەم ڕووداوەوەن: کێن ئەوانەی کارە تیرۆریستییەکانی ئەمریکایان پیادەکرد و ئامادەبوون گیانی خۆیان کۆتای پێبێنن و لەگەڵ خۆشیاندا کۆتایی بە ژیانی هەزاران کەسی دیکەی سەر بە ئاین و کولتوور و جوگرافیای جیاواز بهێنن بەبێئەوەی لەدوای خۆیانەوە بەیاننامەیەک، نووسینێک، دروشمێک بەجێبهێڵن بۆئەوانەی دەکەونە ناو دەرەنجامەکانی ئەم کارەساتەوە؟ ئەو عەقڵیەت و توانا ڕێکخراوی و تەکنیکیە کێیە کە کارێکی وا ورد و فرەلایەن و ئاڵۆز بەوپەڕی دیقەت و وریایی و وردەکارییەوە ئەنجامئەدات؟ کێن ئەوانەی خاوەنی ئەو خەیاڵ و عەقڵیەتە شەیتانییەن کە کارێکی وا نەخشە بکێشن و پیادەی بکەن؟ مۆتیڤ و پاڵنەرەکانی ئەو کەس و لایانانە چین و کامانەن؟ ئایا دەخوازن لەڕێی ئەم کارەوە چی بڵێن و چ پەیامێک بە جیهان ڕاگەیەنن؟ بە کورتی و بە کوردی ئەوانەی ئەم کارەیان ئەنجامدا کێن و بۆ چ مەبەستێک ئەنجامیاندا؟

ئەگەرچی لە ئێستادا هەموو هێماکان ڕوویان لە هێزە توندڕەوە ئیسلامییەکانە و گروپەکەی بن لادن و ڕژێمی تاڵەبان ڕاستەوخۆ وەک بکەری ئەم کارەساتە پێشنیارکراون، ئەگەرچی ئەمریکاییەکان بەشێکی زۆری ئەفگانستانیان بۆمباران کردوە و بە ملیۆنان کەسی هەڵاتوو لەنێوان سنورەکانی ئێران و پاکستاندا لە هەلومەرجێکی نائینسانی کوشندەدا دەژین، ئەگەرچی میدیای نێود دەوڵەتی وێنە و ناوی کۆمەڵێک کەسی خستۆتە بەردەم ڕای گشتی جیهانی، بەڵام هەموو ئەمانە ئەو ڕاستییە ناشارنەوە کە یەکێک لە کاراکتەرە هەرە سەرەکییەکانی ڕووداوی ١١ سێپتێمبەر نە ناسینی بکەرەکان و نادیاری مەبەستەکانیانە. ئەو زانیارییانەی

ئێمە لەسەر بکەرەکان هەمانە زۆربەیان زانیارییەکی ئیستیخباراتین و تا ئێستاش لە سنووری گومان و دوودڵییەوە دانەبەزیون بۆ زەمینی بەڵگە و سەلماندن. بەم مانایە ١١ سێپتێمبەر، سەرەڕای گەورەیی و مەشهەدیەتی وێنەکانی، ڕوداوێکە بێ ئەکتەر، ڕووداوێکە هیچ کەسێک بەرپرسیارەتییەکەی هەڵنەگرتوە و هیچ لایەن و هێزێک خۆی نەکردوە بە خاوەنی. ئەم ڕووداوە خۆی وا نیشانئەدات وەک ئەوەی بەشێکی ئاسایی و سروشتی پێکهاتی ئەو جیهانەبێت کە تێیدا دەژین و ڕێک دەرەنجامی کارکردنی میکانیزمە ئابوری و سیاسی و کولتوورییەکانی بێت. ١١ سێپتێمبەر دەیەوێت بڵێت، گرنگ نییە بکەرەکان کێن، چ مەبەستێکیان هەبووە و کام دەق و مانیڤێستی ئاینی و ئایدیۆلۆژی لەپشتی خەیاڵ وعەقڵ و ئیدراکیانەوە ئامادەبووە، گرنگ ئەوەیە ئێمە لە جیهانێکدا دەژین قابیل و شایستەی کردارێکی لەو بابەتەیە. ١١ سێپتێمبەر دەخوازێت وەک پێدراوێکی سروشتی و ئاسایی ناو جیهانی ئەمڕۆ خۆی بەسەر ووشیاری و خەیاڵ و ئیدراکماندا بسەپێنێت. بە مانایەکی دیکە ١١ سێپتێمبەر خۆی وا نیشانئەدات وەک ئەوەی دەرنجامێکی لۆژیکی جیهانێکی بێ لۆژیک بێت، نەبوونی بکەری ڕاستەوخۆ و بەجێنەهێشتنی دروشم و گوتارێک لەدوای خۆیانەوە دەخوازێت ئەو گومانەمان لەلادروستکات کە ڕووداوی لەم بابەتە پێدراوێکی ئاسایی و سروشتی ناو ڕووداوەکانی جیهانی ئەمڕۆکەن. جیهانی ئەمڕۆ جیهانێکە گەر دیوێکی بریتیبێت لەو خۆشنودگەراییەی کە بەشێک لە کۆمەڵگ دەوڵەمەندەکانی تێدا دەژی، ئەوا دیوەکەی ئەودیوی جەهەنەمێکە کە دەشێت لەهەموو ساتێکدا دەرگاکانی بەڕووی هەمواندا بکرێتەوە.

ئەگەرێکی دیکەی ئەم بێناوی و بێ ئەکتەرییەی ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبەر ئەوەیە ئەوانەی بەم کارە هەڵساون ئەوەندە خۆیان و پەیامەکەیان پێ ئاسایی و لۆژیکی و گومان هەڵنەگربێت، بەپێویستیان نەزانیبێت لەدوای خۆیانەوە حیکایەتێک بەجێهێڵن. حیکایەتێک لانیکەم دواهەمین ڕاسپاردە و وەسیەت و وێناکردنەکانی ئەم گروهەی تێدابێت و مەبەستەکانیانی ڕوونکردبێتەوە. کەسێکی وەک (تۆم نارین) باوەڕی وایە بکەرەکانی ئەم ڕووداوە بەم بێدەنگی و بێ ناونیشانیەیان ویستوویانە ڕەهەندێکی ئاینی گشتگیر و نەناسراو بە کارەکەیان بدەن، ڕەهەندێک کارەکەیان ڕێک وەک کارێکی خوداکرد نیشانبدات، کارێک کە خودا خۆی لێی بەرپرسیاربێت، نەک ئینسان، ڕقێکی خودایی خولقاندبێتی نەک دیدێکی ئایدیۆلۆژی و سیاسی. بەهەرحاڵ لە هەموو بارێکدا تێکەڵبوونی مانا و دەلالەتەکانی ئیمانێکی کوێرانە و ئەفسانەی شەهادەت و تەکنۆلۆژیای نوێ ئەو موعەما گەورەیەی دروستکردوە کە تا ئێستا بە چارەسەرنەکراوی ماوەتەوە. ئەو هێزانەی تا ئێساتا هێمای ئەوەیان بۆدەکرێت کە بکەری ئەو ڕووداوەبن، لەپاڵ ئوسوڵیەتی ئیسلامیدا، کۆمەڵێک هێزی ترن کە دژ بە پرۆسەی بەجیهانبوون و دەرەنجامە خراپەکانی بەجیهانیبوون دەجەنگن، هەروەها چەندەها گروهی سیاسی و ئایدیۆلۆژی ڕاستڕەوی ناو خودی کۆمەڵگای ئەمریکی خۆشی.

سەبارەت بە پاڵنەر و مۆتیڤی بکەرە نەناسراوەکانی ئەم ڕووداوەش دیسانەوە ئێمە حیکایەتێکی ورد و ئاشکرامان لەبەردەمدا نییە. چییە وای لەم گروهە نەناسراوە کردوە کارێکی لەو بابەتە ئەنجامبدات؟ ئایا بۆ لێکدانەوەی ئەم ڕووداوە دەبێت تەماشای چی و کوێ و کام بەشی جیهان بکەین؟ بۆ تێگەیشتنی مۆتیڤی بکەرەکان دەبێت سەرنجی کام ڕووداو گۆڕان و ئاماژەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتووری بدەین؟ ئایا لەو گۆڕانە گەورە گەورانە ڕامێنین کە لە کۆتایی هەشتاکانەوە بەسەر سیستەمی سیاسی نێودەوڵەتیدا هاتووە؟ واتە بۆ لێکدانەوەی مۆتیڤەکانی ئەم ڕووداوە دەبێت تەماشای نەمانی جیهانی دوو جەمسەری و پەیدابوونی جیهانێکی یەک جەمسەربکەین؟ ئایا دەکرا لەسەردەمانی جیهانێکی دوو جەمسەریدا کارێکی لەم بابەتە ڕووبدات؟ ئایا لە جیهانێکدا کە هاوسەنگییەکی تایبەتی دوو جەمسەرەی بەڕێوەیدەبرد، کارێکی لەم بابەتە، کە هەڕەشەیەکی ڕاستەوخۆیە لە هەر فۆرمێک لە فۆرمەکانی هاوسەنگی نێودەوڵەتی، قابیلی ڕوودان بوو؟ ئایا گەر سۆڤیەت و بلۆکی ڕۆژهەلاتی جاران لەناو نەچوبان، دەکرا بەم ئاسانییە کارێکی وا ترسناک بۆسەر سیاسەتی نێودەوڵەتی ڕووبدات؟ زۆرن ئەو بۆچوون و خوێندنەوە و لێکدانەوانەی لە گۆڕانی جیهانەوە لە جیهانێکی دوو جەمسەرەوە بۆ جیهانێکی یەک جەمسەر دەستپێدەکەن و هەوڵئەدەن لە پشتی ١١ سێپتێمبەرەوە ئەو گۆڕانانە ببینن کە لە دوای کەوتنی دیواری بەرلینەوە بەسەر سیاسەتی نێودەوڵەتیدا هاتووە. ئەوانەی باوەڕیان بەم دیدەیە

١١ سێپتێمبەر وەک دەرەنجامی کورتبوونەوەی جیهان بۆ جیهانێکی یەک جەمسەر و بۆ سەپاندنی هەیمەنەی بێ چەندوچونی ئەمریکا دەبینن. لەم دیدەدا سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا و کۆی ئەو کێشە و گرفتانەی ئەم سیاسەتە لە ناوچە جیاجیاکانی جیهاندا دروستیکردوە، یاخود بە نیوە و ناچڵی بەجێیهێشتوون و وەک زلهێزێک ئامادە نییە چارەسەریان بکات، وەک مۆتیڤی سەرەکی ڕوودانی ئەم کارەساتە دەبینن. بە مانایەکی دیکە، لەم دیدەدا، هێرش بۆ سەر مانهاتن و پینتاگۆن هێرشە بۆسەر جیهانێکی تاک جەمسەر کە تێیدا سیاستەی دەرەوەی ئەمریکا و هەڵوێستی ئەمریکا بەرامبەر بە کێشە گەورە و چارەنووس سازەکانی سەر زەوی بۆتە تاقە هەڵوێستێک کە قورسایی و توانای جێبەجێکردنی هەبێت. هێرش بۆسەر مانهاتن هێرشە بۆسەر جیهانێک کە وردە وردە بە ئەمریکایی دەبێت.
هەندێک وەڵامی دیکە ئەو دیدەی سەرەوە بە دیدێکی کورتبین دەزانن و هەوڵەئدەن لەسەرزەمینی کۆمەڵێک گۆڕانکاری گەورەتر و بەرفراوانتردا بەدوای مۆتیڤەکانی ١١ سێپتێمبەردا بگەڕێن. ئەمانە لە تاوانبارکردنی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکاوە دەگوازنەوە بۆ تاوانبارکردنی ئەو پەیوەندییە نا ئینسانی و نا یەکسان و پڕناکۆکیانەی ئەمڕۆکە بەشی سەرەوەی زەوی، بەشە دەوڵەمەندەکەی، بە بەشی خوارەوەی زەوییەوە، بە بەشە هەژارەکەیەوە، دەبەستێتەوە. ڕووداوی ١١ سێپتێمبەر لەم بۆچوونەدا دەربڕی ڕق و تووڕەیی و تۆڵەی بەشە هەرە هەژارەکەی جیهانە بەرامبەر بە بەشە هەرە دەوڵەمەندەکەی، تۆڵەی جیهانێکە هیچی نییە بیخوات بەرامبەر بە جیهانێک کە پشیلە و مشکەکانی باشتر دەژین لە منالانی بەشەکەی دیکەی. کەوتنی دوو قوللە بەرزەکەی مانهاتن هێمای ئەو پەڕی نارەزایی و ئەوپەڕی تورەبوونی بەشە هەژارەکەی جیهانە بەرابەر بە بەشە دەوڵەمەندەکەی. ئەم جیاوازییەش ئەوەندە گەورەیە و جیهانیش ئەوەندە بێخەم و بێباکە بەرامبەری کە تەنها ڕووداوێکی وا دەتوانێت سەرنجی هەمووومان بۆ ئەو کارەساتە کوشندانە ڕاکێشێت کە بەشێکی گەورەی ئینسانەکانی سەر ئەم ئەستێرەیە بەدەستییەوە دەناڵێنن. لە سیاقێکی لەم بابەتەدا هاوڕێیەکی سۆماڵیم پێیووتم: ڕۆژئاوا جگە لە زمانی تیرۆر هیچ جۆرە زمانێکی بۆ گفتوگۆ لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا نەهێشتۆتەوە. بەبۆچوونی من دەشێت ئەم ڕایە کەمەکێک لە ڕاستی تێدابێت، بەڵام کێشەکە لەوەدایە کە زمانی تیرۆر زمانێک نییە ببێتە هۆی تەعبیرکردن لە کێشە ڕەواکانی جیهان. لۆژیکی تۆڵە و تیرۆر و کوشتنی کەسانی سەر بە ٣٧ نەتەوەی جیاواز ناتوانێت تەعبیر لە کێشە ڕاستەقینەکانی جیهانی ئەمڕۆمان بکات. ڕاستە دەشێت یەکێک لە هۆکارەکانی تێرۆر هەستکردنبێت بە غەدر و ناعەدالەتی، یان بوونی خەیاڵ و عەقڵیەتێکی تایبەتی هەستکردن بە قوربانیبوون بیخولقێنێت، بەڵام خودی تێرۆر خۆی وەک کارێک بەرەو هیچ شوێن و جێ و دەسکەوتێکمان نابات.

گروهێکی دیکە بۆ تێگەیشتن لە مۆتیڤەکانی ١١ سێپتێمبەر تەماشای جیاوازی نێوان کولتوور و ئاین و شارستانیەتەکان دەکات. ئەمانە پێیان وایە ڕووداوەکانی مانهاتن تۆڵەی کولتوور و شارستانیەتێکە لە کولتوور و شارستانیەتێکی دیکە، ١١ سێپتێمبەر دەرەنجامی هێرشی کولتوورێکی خوێناوی و مەرگدۆستە بۆ سەر کولتوورێکی ڕۆشنگەر و ئینساندۆست. لەم تێڕوانینەدا ئەو کولتوورەی خوازیاری تۆڵە سەندنەوەیە ئیسلامە و ئەو کولتوورەش کە هێرشی دەکرێتە سەر کولتووری ڕۆژئاوایە. لەم هێرشەدا ئیسلام یەکسانە بە بەربەریەت و کولتووری ڕۆژئاواش بە هەموو شتە جوانەکانی سەر زەوی. ئەوانەی باوەڕیان بەم لێکدانەوەیە پێیان وایە لە پشتی کەوتنی قوولەکانی مانهاتنەوە تۆڵەی جیهادی ئاینی لە جیهانێکی عەلمانی و هێرشی قورئان بۆسەر پرنسیپەکانی دیموکراسیەت و مافی مرۆڤ و پەلاماری دۆگمی ئاینی بۆسەر جیهانی ئازاد ئامادیە. هەندێکی دیکە سڵ لەوە ناکەنەوە ئەم ڕووداوە وەک شەڕی نێوان ماتریالیزمی ڕۆژئاوایی و ڕۆحانیەتی ڕۆژهەڵاتی ناونووسکەن. ١١ سێپتێمبەر لەم لێکدانەوەیەدا ڕۆژی هێرشبردنی بەربەریەتە بۆ سەر شارستانیەت و ساتەوەختی هێرشی توندڕەویە بۆسەر دیموکراسیەت و ترۆپکی هێرشی هێزە تاریکەکانی ئیسلامە بۆسەر مانا و بەها و دەسکەوتەکانی ڕۆشنگەری.
ئەو تێزەی لەپشتی ئەم لێکدانەوە کولتوورییەوە ئامادەیە تێزەی پرۆفیسۆری ئەمریکی (سامۆیل هینگتینتۆنە) سەبارەت بە پێکدادانی شارستانیەتەکان. بەباوەڕی ئەم نوسەرە جەنگەکانی ئایندە چیدی جەنگی نێوان

ئایدیۆلۆژیا سیاسییەکان نابێت، بەڵکو جەنگی نێوان شارستانیەت و کلتوورەکان دەبێت. گرنگترین جەنگێکیش لە سیناریۆکەی هینگتینتۆندا جەنگی نێوان ئیسلام و شارستانیەتی ڕۆژئاوایە. لە ئەورپای ئەمڕۆدا ئەم تێزە لای زۆر ڕۆژنامەنووس و ستوون نووس و ڕۆشنبیری نومرە سێ و نومرە چوار تێزی باڵادەستە. نەلەبەرئەوەی ئەم تێزە تێزەێکی ڕاستەقینە و زانستییە و توانای لێکدانەوەی دیاردەکانی جیهانی ئەمڕۆی هەیە، تەواو بە پێچەوانەوە لەبەرئەوەی ئەم تێزە تێزێکی هێجگار سادەیە و پێویستی بەبیرکردنەوە و لێکدانەوە تۆژینەوەی ڕووکارە جیاواز و ئاڵۆزەکانی جیهانی ئەمڕۆ نییە. ئەم تێزە جیهان بەشێوەیەکی سادە بەسەر کۆمەڵێک شارستانیەتدا دابەشدەکات و لەنێوان ئەو شارستانیانەشدا جەنگێکی وەهمی پێشنیاردەکات. گرنگترین سیفەتی ئەم تێزە ئەو کوێرییە مەعریفییەیە لەبەردەم بینینی ئەو دەیەها و سەدەها جیاوازییە ناوەکیانەدا کە لە هەناوی یەک شارستانیەت و یەک کولتووردا ئامادەیە، کردنی کولتوور بە مەکینەیەکی گەورەی فۆتۆکۆپیکردنی ئینسان و کۆمەڵگای وەک یەک و بێجیاوازی ئەو دیدە ناڕاست و دۆگمایی و نەگۆڕەیە کە ئەم تێزە بۆ کولتوور و شارستانیەتی هەیە. من لێرەدا مەودای ئەوەم نییە کۆی ئەو ڕەخنانە دووبارەبکەمەوە کە لەم تێزە سادەگۆیە گیراون و بنەما سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئایدیۆلۆژییەکانی شیکراوەتەوە، بەڵام دەمەوێت ئەو ڕاستییە دووبارە بکەمەوە کە هەم لەناو زۆر لەوانەدا کە خۆیان بە عەلمانی دەزانن و هەم لەناو زۆر لەوانەشدا کە تا سەر ئێسقان ئوسوڵین، ئەم تێزە تێزێکی ڕەواجدارە. لەم چەند هەفتەیەی دواییدا کەمنەبوون ژمارەی ئەو ڕۆژنامە نوس و ستوون نووس و ئەکتیڤیستە سیاسیانەی، هەم لە بەرەی ئوسولیەت و هەم لەبەرەی عەلمانیەت، هەم لە ڕۆژئاوا و هەم لە ڕۆژهەڵات، کە بۆ تێگەیشتن لە ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبەر، نائومێدانە لاپەڕەکانی قورئانیان هەڵنەدابێتەوە و چەند دێڕ و ئایەتێکیان نەکردبێت بە بەرپرسیاری ڕووداوەکان. هەم کەمپی ئوسامە بن لادن و هەم کەمپی جۆرج بوش، هەریەکەیان لە شوێنی خۆیەوە، پروپاگەندەیەکی زۆریان بۆ ئەم تێزە کرد و لە پەیوەنیشیاندا بە یەکدیەوە هەر لایەنێکیان وێنەیەکی فریشتەیی بۆ خۆی وێنەیەکی شەیتانی بۆ لایەنەکەی دیکە دروستکرد.

بێگومان کەسانێکی زۆر هەن لە ناڕاستی و نادروستی ئەم تێزە سادەگۆ و نازانستییە ئاگادارن و باوەڕی خۆیان بەم وەڵامە کولتوورییە پەرگیرە نەداوە و ڕازینەبوون پینتاگۆن و وال ستریت وەک نوێنەری ڕۆشنگەری ببینن و ئوسامە بن لادنیش وەک نوێنەری شارستانیەتی ئیسلامی. ئەوانەی جۆرج بوش بە نوێنەری شارستانیەتی ڕۆژئاوا و بن لادن بە نوێنەری شارستانیەتی ئیسلامی دادەنێن بەهەمان ئەندازە هەڵەن. هەم جۆرج بووش و هەم بن لادن نوێنەری دوو هێزی کوێر و نابینا و توندڕەوی جیهانێکی لنگەوقوچن، یەکەمیان جیهان وەک ئۆرزیباگێکی گەورە مامەڵە دەکات و دوهەمیشیان وەک مزگەوت و خانەقایەکی تاریک. لەم ئۆرزیباگە گەورەیەدا ئەوەی گرنگە، بەها و مافەکانی ئینسان و عەدالەتی کۆمەڵایەتی و سیاسی نییە، بەڵکو نرخ و دەسکەوت و قازانجی ئابوورییە، لەو مزگەوتەشدا ئەوەی گرنگە خوداپەرستیی و ڕۆحانیەت و ڕێزگرتنی ئینسان و ژیان و کۆمەڵگا نیە، بەڵکو سەپاندنی کۆمەڵێک دۆگم و وێنە و خورافەتە کە ئیرادە و بۆچوون و وێناکردنەکانی گروهێک بە ئیرادە و بۆچوون و وێناکردنەکانی خودا یەکسان دەکات.

بێگومان ئەوانەی لەم شەڕە کولتوورییە گریمانکراوەدا بەیەکدا دەدەن دیدی کانت و دیدی ئیبن ڕوشد نییە، هیومانیزمی ئیراسمۆس و هیومانیزمی ئیبن ئەل عەرەبی نییە، بەریەکەوتنی جیهانبینی والت ویتمان و جیهانبینی حافیزی شیرازی نییە، نا ئەوانەی بەریەک دەکەون سیاسەتە تاریک و ناڕێک و پڕ پێچ و پەناکانی ئەمریکا و چەندان هێزی سیاسی دیکەی ڕۆژئاواییە بەرامبەر هەندێک لەو هێزە تاریک و توندڕەو و دۆگماییانە کە خودی ئەم سیاسەتانە ڕۆڵی گرنگیان لە دروستکردنیاندا هەبووە. ئوسامە بن لادن چەند بەرهەمی کێشە چارەسەرنەکراوەکانی جیهانی عەرەب و نا عەدالەتی کۆمەڵایەتی و فەسادی ئیداری و زەبروزەنگ و سیاسەتی دیکتاتۆریانە و کەلەپووری توندڕەوی ئاینییە، بە هەمانئەندازەش منالی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە. ئوسولیەتی ئیسلامی بەزۆر مانا بەرهەمی ڕۆژگاری جەنگی سارد و بەرهەمی داکۆکی و کۆمەکی ئەمریکایە لەو هێزانەی لە مزگەوتەکاندا دەرسیان دادەدرا دژ بە چەپ و عەلمانیەت و سۆسیالیزم و دیموکراسیەت بجەنگن. ئەوەی ئوسامە بن لادنی دروستکردووە، ئەم دێڕ یان ئەو دێڕی قورئان و ئەم قسە یان ئەو قسەی پێغەمبەر نییە، بەڵکو هاوکێشە سیاسی و ئایدیۆلۆژی و سەربازییەکانی جەنگی سارد و کێشەی نێوان ئەمریکا و سۆڤێتی

جـارانه. ئەوانـەی ئوسـامــه بن لادن بە منالّی چەند ڕسـتــەیەکی ناو دەقـێکی ئاینی دەزانن، نـەک بە منالّی سەردەمانێکی تاریک و بێمژدە و پڕ کێشەی جیهانی ئەمڕۆمان هەم خۆیان بەهەڵەدا دەبەن و هەم ئێمەش.

ئەو جیهانە سیاسی و کۆمەلایەتی و سایکۆلۆژییەی دوای جەنگی خـەلیج هـاتۆتە کایەوە لەزۆر ڕووەوە بێشکەی توندڕەوییـە. دە سالّ شـەڕی ئێران عـێراق، شـەڕی ناوخـۆ لە سـودان، بوونی ئیـسرائیل لە خـواروی لوبناندا، وەلامدانەوەی خوێناوییانەی دەوڵەتی تورکی بە کێشەی کورد، چارەسەرنەکردنی کێشەی عێراق و کورتبوونەوەی ئەم کێشـەیە بۆ ولاتێکی وێران و دیکتاتۆرێکی بێرەحم. کوشـتنی زۆر خـەونی گۆڕان و نەمانی مژدەی کۆمەلایەتی و سـیاسی لە بەشـێکی گـەورەی دەرەوەی ڕۆژئاوادا و لە هـەمـوو ئەمـانەش گرنگتـر چارەسـەرنەکردنی کێشـەی فەلەستین، کە ڕۆژبەڕۆژ ژمارەی تابووتەکانی هەردوو بەرەی ململانێکە ڕوو لە زیادبوونە، هێز و وزە و توانایەکی ئەفسـانەیی و بەردەوامیـان بە تـوندڕەوی ئاینی و تێرۆر و خـودکوژی و جیـهـانکوژی داوە و ئەدەن. لەم ڕووەوە سیاسـەتی دەرەوەی زۆر لە ولاتە ڕۆژئاواییەکان سیاسـەتێکی تابلّیی دوو فـاق و کوورتبین و بێمانەیە و ڕۆلّێکی ئاشکرا و بەرچاو لە قووڵبوونەوەی کێشەکان و گەیاندنیان بە ئاستی تەقینەوەی تێرۆریستانە، دەبینن.

٢- ڕوخانی قوللەکان و دوارۆژی کۆچبەران لە ڕۆژئاوا؟

دووهەمین ڕست پرسیار کە لەچەند هەفتەی ڕابووردودا هاتوونەتە پێشەوە بریتین لەو پرسیارانەی کە دەرباری دەرەنجامی ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبەر کراون لە پەیوەندیاندا بە ژیان و ئاسایشی ئەو گروهە کۆچبەرانەی لەولاتە ئیـسلامیـیەکانەوە بۆ ئەمریکا و ئەورووپای ڕۆژئاوا کۆچیان کـردوە. تا چەند ئەم ڕووداوانە کـاریگەری خراپیان بۆ سـەر ژیانی ئەو دەیان ملیۆن کرێکار و خوێندکار و پەناهەندە و کۆچبەرانە هەیە کە هەلومـەرجی سـەختی ولاتەکانی خـۆیان ناچاریکردون سەفـەربکەن و لە ڕۆژئـاوادا جێگیربن؟ تاچەند ١١ سـێپـتێـمبـەر هەلومەرجی کۆچبەران، کە لە ئەسلّدا هەلومەرجێکی سەختە، سەختتر و خراپتر و مەترسیدارتر دەکات؟ ئایا لەدوای ١١ سـێپـتێـمبـەرەوە کـۆچبەرانی نـا ئەورووپی دەکەونە ناو چ جیـهـانێکەوە؟ تا چەند ئەم گـروهانە وەک کـەمینەیەک سـەلامـەتن لە جیـهـانێکدا کـە تێیـدا چەندان هێـز هـەن کـە تەپلّی جـەنگ و تۆلّە و ڕاسیـزمـێکی بەخەبەرهاتوو لێدەدەن؟

لەڕاسـتیـدا، لەزۆر ولاتی ئەورووپیدا ئەو کۆمـەلّە پرسـیـارە ڕاسـتـەوخـۆ ڕووبەڕووی ئەو سـیسـتـمـە سـیاسی و کولتوورییە دەکرێتەوە کە لە ئەورووپادا بە سیـستـمی "کۆمـەلّگای فرە کولتووری" ناودەبرێت. (کۆمـەلّگای فرە کولتوری زۆر بە گشتی ئەو کۆمەلّگایە کە تێیدا کۆچبەرەکان مافی پاراستنی کولتووری تایبەتی خۆیان هەیە لە چوارچێوەی پاراستنی یاسا دیموکراسیەکاندا). هێرش بۆسەر سیستمی فرە کولتووری، وەک هابرماز دەلّێت، هێرشـە بۆسـەر سـیسـتمی دیموکراسی خۆی. بۆیە بەرگریکردن لە شـوێن و جێ و سـەلامەتی کۆچبـەران بەزۆر مانا بەرگریکردنە لە سیـستمی دیموکراسی و دەسکەوتەکانی ئەم سیستمە. کۆچبەران لاوازترین هەلّقەی ناو سـیـسـتـمـی ئەم کـۆمـەلّگایانەن و هێـرشـبـردن بۆسـەر دیموکراسـیـەت لە هێـرشـبـردن بـۆسـەر کـۆچبـەرانەوە دەستپێدەکات. ئەوانەی کە تێگەیشتنێکی کولتوورییان بۆ ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبـەر هەیە و ئەم ڕووداوانە وەک شـەڕی نێوان کولتوورەکان لێکدەدەنەوە، لەڕیزی پێشـەوەی ئەوانەدان کە هێرش دەکەنە سەر کۆمـەلّگای فرە کولتووری و ئەو دەسکەوتانەی ئەم کۆمەلّگایە لە ٢٠ تا٣٠ تا سـالّی ڕابووردودا بەدەستی هێناوە. ئەمڕۆکە لە بەشێکی گەورەی ئەورووپا و ئەمریکادا موناقەشاتی هەمەلایەن لەسەر ماناکانی کۆچ و ئامێزانی کۆمەلایەتی و شـوێن و جـێی ئاین لەدەسـتنیـشـانکردنی شـوناسـدا و چییـەتی و چۆنیـەتی ڕێکخـسـتنەوەی شـوناسی نەتەوەیی..لەئارادایە.

لەسـەرێکی دیکەوە ئەمڕۆکە لەناو خودی ئەو ژمارە زۆرە کۆچبەرەدا، کەبەشێکی زۆریان موسـلّمـانن، چەندان پرسـیـار و بۆچوونی نوێ هاتونەتە پێشـەوە. ئایا تا چەند ئەم ڕووداوە وا لەو گـروهە موسـلّمـانە کۆچبـەرانە دەکات بە ماناکانی ئاین و ئیسلام و توندڕەویدا بچنەوە؟ تاچەند ئەم ڕوداوە دەبێتە هۆکاری ئەوەی ئیسلام وەک ئاین بکەوێتـە بەردەم خـوێندنەوەیەکی ڕەخنەیی و زانسـتی قووڵەوە؟ چۆن و بە چ شـێـوەیەک ئیـسـلام لەو وزە ناوەکییە ئازاد کرێت کە هـۆکاری بەرهـەمـهێنانی تووندڕەوییە؟ ئایا بوونی ئەو ژمارە گەورەیەی موسلمانان لە ئەورووپادا نابێتـە هۆی هاتنەکایەی شێوازێکی نوێ لە ئیـسلام کـە بشـێت بە "ئیـسـلامی ئەورووپی" نـاوبنرێت،

ئیسلامێک ڕۆژانە سەروکاری لەگەڵ ماناکانی عەلمانیەت و دیموکراسیەت و فرە کولتووری و فرە ئاینی و جیاوازیدا، هەیە؟
ئەمڕۆکە بەم ئاراستەیە موناقەشەیەکی هەمەلایەن و کەم تا زۆر بارگاوی بە توندوتیژی ڕەمزی لە ئارادایە. هێرشی بەردەوام و نارەوا بۆ سەر ئیسلام و پێغەمبەر و قورئانەکەی، بەشێکی بەرچاوی ئەو نووسینانەن کە دەنوسرێن، وەکچۆن بەدیوی ئەودیشودا بەرگری و داکۆکیەکی بێمانا و ئوسوڵیانە لە ئیسلام و لە قورئانیش لە ئارادایە. یەکەمیان هەموو خراپەکارییەکانی جیهان دەخاتە ملی چەند دێڕێک لە قورئان و دووهەمیان ئیسلام لەهەموو توندڕەوی و مۆتیڤێک بۆ جەنگ و پێکدادانی خوێناوی بێبەری دەکات. لەنێوان ئەم دوو تەوەرە سەرەکیەشدا چەندان دەنگی دیکە هەن کە هێمنتر و وردتر و زانستیتر لە شوێن و جێ و تواناکانی ئاین لە وەڵامدانەوەی کێشەکانی جیهانی ئەمڕۆدا دەڕوانن. بەڵام تا ئەم ساتە دەنگە توندڕەوەکان لە هەردوو بەرەکەدا زاڵترن.
بەبۆچوونی من چۆنیەتی گەشەی ڕووداو و موناقەشەکان تا ئەم ساتەی ئێستامان لە قازانجی کۆچبەرە موسڵمانەکاندا نییە، لەسەرێکەوە کۆمەڵێک ئیمام و پیاوی ئاینی دۆگمایی و گەنجی توندڕەو ڕۆژانە بە قسە و بۆچوونی بێمانا وێنەکانی ئیسلام خراپ و خراپتر دەکەن، لەسەرێکی دیکەوە کۆمەڵێک ڕۆژنامەنووس و ستون نووسی ئەوروپی، بە کەمترین زانیارییەوە دەربارەی ئیسلام، وێنەی هەمو کۆچبەرێک و هەموو دەرکەوتێک لە دەرکەوتەکانی ئیسلام ناشیرین دەکەن. تا ئەم ساتە چەندان مزگەوت و قوتابخانەی کۆچبەران سوتێنراون و چەندان کەس هێرشی تاکەکەسیان کراوەتەسەر. ڕاسیزمی نووستوی ناو کۆمەڵگا ئەوروپییەکان کەم تا زۆر لە خەو هەڵسێندراوە و هەم ڕاستەوخۆ و هەم ناڕاستەوخۆ لە پەیوەندییەکی ڕق ئامێزدایە لەگەڵ کۆچبەراندا. بەڵام مایەی خۆشحاڵیشە لەهەمانکاتدا چەندان دەنگی دیکە ئامادەن کە بەرگری لە کۆچبەران و کولتووری کۆچبەران و ئەو جیهانە بچکۆلەو لاوازە دەکەن کە کۆچبەران لەو کۆمەڵگایانەدا بۆ خۆیان و ماڵ ومناڵ و دەوروبەریان دروستکردوە. ئەمڕۆ زیاد لەهەموو کات کۆمەڵگای فرە کولتووری لەژێر هێرش و پەلاماردایە. هێزە ڕاستڕەوەکان بەردەوام هێرش دەبنە سەر بیرۆکەی کۆمەڵگای فرە کولتووری و داوای تواندنەوەی دەستبەجێ و بێقەیدوشەرتی کۆچبەران دەکەن. ١١ سێپتێمبەر لەسەرێکەوە هێزە ڕاستڕەوە دژ بە کۆچبەرەکانی بەهێزکردوە، لەسەرێکی دیکەوە پانتایی تایبەتی بە خودی کۆچبەران و بەچەندان دەنگی دیکە بەخشیوە کە بەرگری لە مافی کۆچبەران دەکەن.
لەکاتێکدا چەند ڕۆژێک دوای ١١ سێپتێمبەر یەکێک لە ڕۆژنامە فەرەنسییەکان بۆ پیشاندانی هاریکاری و هاودەردی ئەوروپییەکان لەگەڵ ئەمریکییەکاندا دەنووسێت " ئێمە هەمووومان ئەمریکین" یاخود "ئێمە هەمووومان نیویۆرکین"، لە هەمانکاتدا چەندان دەنگی دیکە بەرزدەبێتەوە و دەڵێن" ئێمە هەمووومان ئەفگانین" یاخود " من بەهیچ جۆرێک ئەمریکی نیم" ،" نەخێر من ئەمریکی نیم، من هاووڵاتییەکی جیهانیم". بە کورتی هێشتا زۆر زووە بزانین داخۆ دەرەنجامەکانی ١١ سێپتێمبەر بۆسەر کۆمەڵگای فرە کولتووری و کۆچبەران چییە، بەڵام گومانی تێدا نییە کە جیهانی کۆچبەرانی بەر لە ١١ سێپتێمبەر تەواو جیاواز دەبێت لە جیهانی دوای ١١ سێپتێمبەر. لەم ڕووەوە بەشێکی کۆمەڵگای کوردی کە ئەمڕۆ لە ڕۆژئاوادا کۆچبەرە دەکەوێتە ناو ئەو جیهانە نادیارەی سبەینێوە.

٣. ئاسایش و ئایندەی دیموکراسیەت دوای ١١ سێپتێمبەر؟

زنجیرەی سێهەمی ئەو پرسیارانەی ١١ سێپتێمبەر هێنانیە کایەوە پرسیارن دەربارەی مەسەلەی سەلامەتی و ئاسایشی ناوەکی کۆمەڵگا ڕۆژئاواییەکان خۆیان. ئێمە تا چەند لە هەلومەرجێکی ئاسایشدا دەژین، پرسیارێکە لەسەرزاری هەمووکەسێکە، لە ژنێکی پیری ناو خانەی پیرانەوە بۆ زاری وەزیری ناوخۆی زۆربەی وڵاتە ڕۆژئاواییەکان. مەسەلەی ئاسایش لەمڕۆدا بەشێوەیەک ئامادەیە هەندێکجار ئینسان ئەو هەستەی لا دروستدەبێت کە لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە گرنگی مەسەلەی ئاسایش خەریکە شوێنی گرنگی ئابووری و گەشەکردنی ئابووری دەگرێتەوە. لە هەشتاکانەوە مەسەلەی ئاسایش و مەترسی ناوەکی سیستەمی دیموکراسیەت و کۆمەڵگا تەکنۆلۆژییە پێشکەوتووەکان بەشێکی گرنگی فیکری ڕەخنەیین لە ئەوروپادا. لە خۆرا

نییه یەکێک لە کتێبە هەرە گرنگەکانی سالانی هەشتا کە لەلایەن سۆسیۆلۆژی ئەڵمانی (ئولریش بێک) ەوە نوسراوە ناوی "کۆمەڵگای مەترسی " یە. بێگومان ئەو مەترسیيانەی بێک لە کتێبەکیدا باسیان دەکات، جیاوازن لە مەترسییەکانی ١١ سێپتێمبەر.. بەلام ١١ سێپتێمبەر دێت بۆئەوەی ڕەهەندێکی نوێ بە تێزەی مەترسی و کۆمەڵگای مەترسی ببەخشێت. (من لە دەرفەتێکی نزیکدا بەشێکی گرنگی بۆچوونەکانی ئەم سۆسیۆلۆژە گرنگە بە خوێنەری کورد دەناسێنم). ڕەنگە باشترین شتێک تەعبیری لەم گرنگیە بێسنورەی مەسەلەی مەترسی و ئاسایش لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە کردبێت سەردێڕی لاپەڕەی یەکەمی ڕۆژنامەی (ستاندرد) ی بەلجیکی بێت. سپێدەی دوای کارەساتەکەی مانهاتن ئەو ڕۆژنامەیە لە ژێر ناونیشانی، "ئیدی هەرگیز سەلامەت نابین" دا، تەعبیر لە هاتنەکایەی جیهانێکی نوێ دەکات کە تێیدا هەستکردن بە ئاسایش و سەلامەتی تا ڕادەیەکی زۆر بزردەبێت. کۆتاییهاتنی هەستکردن بە سەلامەتی لەمرۆدا یەکێکە لە دەرەنجامە گرنگەکانی ڕووداوەکانی ١١ سێپتێمبەر. زۆرن ئەو دەنگانەی باس لە کۆتاییهاتنی هەلومەرجی "ئاسایی" ژیان دەکەن، باس لەوە دەکەن دەبێت فێربین لە جیهانێکدا بژین پڕ لە مەترسی، جیهانێک تێیدا ترس بۆتە بەشێکی ئۆرگانی و قووڵی پێکهاتەکەی. لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە بۆ هەموو ئەوروپییەک ئاشکرایە کە ئەم کۆمەڵگا مۆدێرنانە کۆمەڵگایەکن قابیلی تێکشکان و وێرانکردن. ١١ سێپتێمبەر ئەو ڕاستییەی سەلماند کە کۆمەڵگای دیموکراسی، کۆمەڵگایەک کراوە بۆ جیاوازی و فرە دەنگی و ئازادی باوەڕ و عەقیدە و بەیان، کۆمەڵگایەکە دەشێت هێرشی گەورە و کوشندەی بکرێتە سەر. ١١ سێپتێمبەر جارێکی دیکە ئەو ڕاستییەی سەلماندەوە کە بۆ پاراستنی کۆمەڵگای دیموکراسی و بەرقەراربوونی پایەکانی بەردەوام کۆمەڵێک هاووڵاتی پێویستن کە هەستێکی ڕۆشنگەرانەیان بەرامبەر بە مەسەلەی بەرپرسیاریەت لەلا هەبێت، هەست بەوە بکەن کە لە جیهانێکدا دەژین نابێت و ناکرێت بۆ تاقە دەنگێک لە دەنگەکان پاوانکرێت. ئەو پرسیارانەی لە دوای ١١ سێپتێمبەرەوە، لە ئەوروپاو ئەمریکادا، لای زۆر ڕۆشنبیر و سیاسی بەرپرسیار دەکرێن، بریتیین لە بیرکردنەوە لە چۆنیەتی پاراستن و بەرگریکردن لە بەهاو نۆرمە دیموکراسیەکان لەبەرامبەر کەسانێکدا کە دۆست و پارێزەری ئەم بەهایانە نین. چۆن ئاسیشی سیتمی دیموکراسی بپارێزیت بەبێ دەستدرێژیکردنە سەر مافە جیاوازەکانی هاوڵاتیان و بەبێ دەستدرێژیکردنە سەر مافی گروهە ئەتنی و ئاینی و کولتوورییە جیاجیاکان؟ چۆن پاراستنی دیموکراسی و ئاسایش و ئازادییە تاکەکسییەکان بەیەکەوە کۆبکرێنەوە؟

بەرامبەر بەم پرسیارە فیکری و سیاسییە گرنگانە هەندێک دەنگی دیکە هەن کە داوای کەمکردنەوەی ئازادییەکان و زیادکردنی خاڵ و نوقتە و میکانیزمەکانی پشکنین و کۆنترۆڵکردن و دیسپلینکردن دەکەن. هەن پێیانوایە تاقە ڕێگای پاراستن و بەرجەستەکردنی ئاسایش لە کەمکردنەوەی کۆمەڵێک ماف و دەسکەوتی دیموکراسی و شەخسیدایە و بۆ ئەم مەبەستەش دەبێت سنووری دەسەڵاتەکانی دەوڵەت تا ئەوشوێنە زیادبکرێت کە بتوانێت کەسانی گومانلێکراو بێ هیچ کێشەو زەحمەتییەک بگرێێت و بێ قەیدوشەرت گفتوگۆ تەلەفۆنییەکان و قسەوباسی نێوان هاووڵاتیان بپشکنرێن و نامە شەخسییەکانیشیان بکرێنەوە.

لە ئێستادا ململانێیەکی سیاسی و فیکری و ئایدیۆلۆژی سەخت سەبارەت بەم مەسەلانە لە ئارادان. لەم ڕووەشەوە ١١ سێپتێمبەر دەرگای لەسەر جیهانێکی نوێ کردۆتەوە کە دیارنییە کام هێز و لایەن و گروه دواهەمین قسەی تێدادەکات. داخۆ دەنگە ئینسانذۆستە و دیموکراسییەکان بالادەستدەبن یاخود ئەو دەنگانەی کە ڕوویان لە هەرچی زیاترکردن و بەهێزکردنی کارەکتەری پۆلیسیانەی کۆمەڵگا و دەوڵەتە. داخۆ کۆمەڵگای فرە کولتووری سەردەکەوێت، یاخود کۆمەڵگایەک کورتبێتەوە بۆ یەک کولتوور، ئایا جیهانێک دێتە کایەوە کە تێیدا کەس نەوێرێت باسی ئاین و عەقیدە و بیروبۆچونەکانی خۆی بکات، یان جیهانێک ئەم مافانە قووڵتر و پارێزراوتر و بەرفراونتر بکات. ئەمرۆ دەرگا لەسەر هەموو سیناریۆکان کراوەیە، ئەگەرەکان هەموویان ئامادەن، ڕۆژانە ڕاو بۆچوون و دیدە جیاوازەکان بەیەکدادەدەن و خۆیان ڕێکدەخەن. تا ئێستا ڕای گشتی ئەوروپی لەبەرامبەر ئەم هەموو کێشە نوێیانەدا وەلامی پێنییە و لە چاوەڕوانی و دوودڵییەکی مێژوویدا نووقمە، بەم مانایە ١١ سێپتێمبەر ڕۆژئاوا و لەگەڵیشیدا بەشێکی گەورەی جیهانی فڕێدایە ناو سەردەمێکی نوێوە.

دوو سیناریۆ و دوو خەونی جیاواز

من لە سەرەوە ئاماژەم بەو ترسە زۆرە کرد کە لەدوای ڕووداوەکانی مانهاتنەوە دروستبووە، هەروەها ئاماژەم بەو گومان و دید و وەڵامە جیاوازانەش کرد کە لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە هاتوونەتە کایەوە. لێرەدا دەخوازم زۆر بە کوورتی دوو سیناریۆی جیاواز بۆ وەڵامدانەوەی تەحەداکانی ١١ سێپتێمبەر لەیەکدی جیاکەمەوە. یەکەمیان ئەو سیناریۆیەیە کە چاوەڕوانی خراپترین وەڵام و تێکچوونی زیاتری جیهان و دارمانی پەیوەندی نێوان بەشە جیاوازەکانی زەوی و بەهێزبوونی میلیتاریزم و کۆتایی گوتاری مافەکانی مرۆڤ و باڵادەستبوونی ڕۆحی کولتوورگەرایی و دەوڵەتگەرایی دەکات. ئەویدیکەیان سیناریۆیەکە ئومێدی بەوەیە کە ١١ سێپتێمبەر سەرەتایەکی تازە بخولقێنێت کە تێیدا کێشە گرنگەکانی جیهان بە شێوەیەکی ڕاستەقینە و دیموکراسییانە چارەسەرکرێن. سیناریۆی یەکەمیان سیناریۆیەکی ڕەشبینە و ڕەشبینییەکەشی شانیداداوەتە سەر کۆمەڵێک ڕاستی و ڕووداو و خیبرەی مێژوویی. سیناریۆی دوهەمیان سیناریۆیەکی گەشبینە و گەشبینیشی لەسەر بنەمای چەند ڕوداو سەرەتاکە و خیبرەی مێژوویی ئەنجامئەدات. لە یەکەمیاندا زۆرتر تەماشای سیاسەتی دەرەوەی وڵاتە ڕۆژئاواییەکان و پەیوەندیان بە کۆمەڵگاکانی دەرەوەی ئەورووپاوە دەکرێت و ئەو ڕاستییە دووبارەدەکرێتەوە کە بەشێکی زۆری ئەم سیاسەتە لەسەر بنەمای قازانجە ئابوورییە بەرتەسکەکان بیناکراوە. کەچی لە دووهەمیاندا تەماشای ئەو ساتەوەختە گەشانە دەکرێت کە لەدوای کارەساتەکانەوە تیایاندا شتی گرنگ و ئیجابی ڕوویداوە. بۆ نموونە وەکچۆن جەنگی جیهانی دووهەم بووە هۆی هاتنەکایەی بەیاننامەی مافەکانی مرۆڤ و ڕێککەوتنامەی جنێف بۆ مافی پەناهەندەیی و پلانی مارشاڵ بۆ سەرلەنوێ بیناکردنەوەی وێرانەکانی جەنگ، بەهەمانشێوە دەشێت ١١ سێپتێمبەر سەرەتای هاتنەکایەی جیهان و سیستمێکی سیاسی نێودەوڵەتی نوێبێت کە تێیدا زەمینە ئابووری و سیاسی و کولتووریی و ئەخلاقییەکانی هاتنەکایەی تیرۆریزم بەشێوەیەکی ڕاستەقینە بنەبڕبکرێت و جیهان وەک گشتێک بەرپرسیاریەتی خۆی بەرامبەر بە هەموو بەشەکانی نیشاندات.

بەپێچوونی من ئەوەی لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە لەبەردەم مرۆڤایەتیدا ماوەتەوە بە جیهانیکردنی بەها دیموکراسی و یەکسانخوازی و مافپەروەرییەکانە، بە گلۆبالبوونی کولتورێکی سیاسی دیموکراسییە کە وەڵامێکی ڕاستەقینە بە کولتووری سیاسی توندڕەوی بداتەوە، بڵاوبوونەوەی ڕۆحیەتێکی نوێی هاریکاری و دیالۆگی نێودەوڵەتی و نێو کولتوورییە. من لەو باوەڕەدام لەگەڵ کەوتنی دوو قولەکەی نیویۆرکدا شێوازێکی تایبەتی بە جیهانبوونیش دەکەوێت، بەجیهانیبوونێک کە دەستەکانی بازاڕێکی وەحشیانە بەرەڵادەکات و لەهەر بەشێکی جیهاندا گەرای چەندان جەنگ و کارەسات و ململانێی کوشندە دادەنێت. ڕوخانی سێنتەری بازرگانی نێودەوڵەتی لە مانهاتن ڕوخانی یەکێک لە حیکایەتەکانی جیهانگیریشە. بەڵام ڕوخانی یەکێک لە حیکایەتەکانی جیهانگیری ڕوخانی هەموو جیهانگیری نییە، ئیفلیجبوونی یەکێک لە وێناکردنەکانی جیهان ئیفلیجبوونی هەموو وێناکردنەکانی دیکەی جیهان نییە. لەدوای ١١ سێپتێمبەرەوە ئەوەی بووەتە ڕاستییەکی ڕەها ئەوەیە کە جیهان پێویستی بە دەسکاریکردنێکی ڕادیکاڵانە هەیە، پێویستی بە دیالۆگ و پێداگرتنێکی گەردونی هەیە لەسەر بەهاکانی یەکسانی و مافپەروەری و جیاوازی.

دەشێت هەنگاوی یەکەمی وەڵامدانەوەی تیرۆر و تیرۆریزم بە جەنگ دەستپێبکات، دەشێت لەسەر ئەوە ڕێکەوین جەنگمان بۆ ماوە و قۆناغێکی کورت قبووڵبێت، وێرانکردن وتێکدانی کۆمەڵێک سێنتەری مەشق و پێگەیاندنی ئایدیۆلۆژی و سیاسی تیرۆریستان پێویستبن، بەڵام جەنگ چارەسەری کێشەی تیرۆر و توندڕەوی ناکات. جەنگ ڕەگەکانی مەحەبەت و ئاشتی و یەکدیقبووڵکرنی کۆمەڵایەتی و سیاسی و کولتووری بەهێز ناکات، نەهێشتنی توندڕەوی و لەناوبردنی تیرۆر پێوستیان بە بنیادنانی جیهانێکی پڕ مژدە و عەدالەت و یەکسانی هەیە، جیهانێک کەرامەت و ڕێز ویستی ئینسانی تێدا پارێزرابێت.

تێبینی:

بەبێ وەرگرتنی ڕەزامەندی نوسەر هیچ کەسێک یان دەزگایەک مافی لەچاپدانەوە و بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتەی نییە.